

Vevelstad kirke i Nordland:

Oljemaleri på papir med sjeldent motiv

Motivet «Den åpne og lukkede dør» gjengis på et oljemaleri på papir som dekker hele 21 kvadratmeter av korets fondvegg i Vevelstad kirke i Nordland. Bildet er nå konservert og restaurert av NIKU.

BILDET har et scenisk/arkitektonisk preg og hørte trolig til kirkens opprinnelige utsmykning fra 1796. Motivet, som er sjeldent og trolig enestående i norsk kirkekunst, skal være utført av en innvandret italiener, Joseph Pisani. I 1875 ble en stor del av maleriet «lakkert», trolig med oljeferniss.

Sjeldent restaureringsobjekt

Bildet er også sjeldent som restaureringsobjekt. Det er desidert det største enkeltstående maleriet som er blitt behandlet på NIKUs restaureringsatelier. Videre er et såpass gammelt oljemaleri på papir usedvanlig her til lands.

Disse to omstendighetene har ført til at spesielle behandlingsmetoder måtte utvikles. Dette er hovedårsaken til at prosessene er relativt detaljert beskrevet i NIKUs rapport. Fremstillingen kan forhåpentlig bidra til å gi viktige impulser ved fremtidig arbeid med oljemaleri på papir.

Skittent og skadet

Maleriet måtte tas ned av veggen i 1980 i forbindelse med bygningsmessige utbedringer. Bildet var deformert, svært skittent og sterkt skadet av tallrike flenger, hull og opprevne kanter. Papiret var meget stivt og

Over 21 kvadratmeter av korets fondvegg i Vevelstad kirke er dekket av et oljemaleri på papir. Det ble malt av Joseph Pisani i 1796. Bildet viser det restaurerte maleriet etter remontering.

Foto: TERJE NORSTED

sprøtt, især i partier hvor bindemiddel og ferniss var trukket helt eller delvis igjennom. Før demonteringen måtte bildet forsidebeskyttes og deles vertikalt langs midten. De to delene ble oppbevart i kirken inntil 1991. Først da var det praktisk mulig å få utført restaureringen på atelieret.

Restaureringen

For å kunne arbeide med maleriet, ble det ytterligere delt opp. Etter at forsidebeskyttelsen var fjernet, viste det seg at fernissen fra 1875 var sterkt sløret. På grunn av dette ble rensingen av bildet en omstendelig prosess. Revner og hull ble lappet med papir på baksiden. På grunn av skjørheten måtte maleriet dubleres med papir. I tillegg ble det lagt i press. Retusjering ble gjort med tubeoljefarger. Bildet ble ikke fernissert.

Før monteringen i kirken ble veggfeltet dekket med finér som ble kledd med syrefritt barrierepapir. Maleriet ble festet langs ytterkantene, og hver del ble klebet fast til en utspart remse av tilstøtende dels dubleringspapir.

Prisgitt det lokale klimaet

Et oljemaleri på papir vil være prisgitt det lokale klimaet. Bortsett fra at papiret i seg selv sveller i fuktig klima, vil en høy relativ luftfuktighet også få limet i preparaturen til å svelle. Dessuten vil høy fuktighet skape vekstgrunnlag for mikroorganis-

mer. Ved 80 prosent relativ luftfuktighet eller mer vil oljemalingen ta opp fuktighet, slik at den sveller og blir myk. Følges dette av mange skiftninger mellom fuktig og tørt klima, vil maleriets fleksibilitet bli vesentlig redusert.

Joseph Pisani - fra Lucca til Helgeland

Joseph Pisani skal være født i Lucca rundt 1760. Årsaken til at han havnet på Helgelandskysten er ukjent. I folketellingslistene for Vevelstad fra 1801 står han oppført som «Maler og Gibsmager» og som «Katolik». Han bodde på dette tidspunktet hos Niels Winter på Vevelstad gård som «sygelig og skrøbelig». I 1801 giftet han seg, og da Winter døde året etter, flyttet paret noen kilometer lenger sørover, til Nord-Høyholm. I fogderegnskapet fra 1804 står det at Pisani har bevilgning som maler, men hva han har malt utenom inventaret i Vevelstad kirke vet vi lite om. Det eneste arbeidet som i lang tid har vært forbundet med Pisanis navn er storstuaas veggmalerier i hovedbygningen på Åkvik gård, Dønna. Denne bygningen brant i 1978, så vi har bare fotografier å holde oss til. Landskapsmaleriene her virker idylliske, nærmest som erindringsbilder, med et sterkt preg av 1700-tallets luftighet.

Pisani bodde på Høyholm i 1825. Senere befant han seg i Trondheim. I kirkeboken for Trondheim Domsogn står det at han døde av «Brystsvaghed» 27. oktober 1833, 73 år gammel. Han overlevde sin hustru med noen få måneder.

Motivet

Motivet utgjøres av arkitektoniske elementer som er omrammet av et grønt sceneteppes. Arkitekturen er bygd opp symmetrisk og sentralperspektivisk, slik at forsvinningspunktet befinner seg midt bak altertavlen. Det er i det hele tatt en sterk sammenheng mellom altertavlen og veggmaleriet, idet maleriet danner en tilnærmet scenisk bakgrunn for tavlen.

Det er ikke vanskelig å finne motivmessige paralleller til dette veggmaleriet, men disse er helst av profan art. Med sin vekt på det symmetriske og sterkt sentralperspektiviske er bildet nærmest et ekko av dekorasjonene som dominerte 1600- og 1700-tallets kontinentale scenekunst. Dette kan si oss noe om opphavsmannens profesjonelle bakgrunn.

Motivet ble delvis malt vått-i-vått, delvis i flere enn ett sjikt. Strøkene er brede og feiende, ofte nærmest grove. De røper sikkerhet med hensyn til beregningen av effekten i forhold til formatet.

Papir velegnet?

Det kan virke som om papir er et velegnet bunnmateriale for oljemaleri. I motsetning til lerret, som krymper og strekker seg ujevnt i de to trådretingene, vil det håndlagde papirets struktur oppføre seg på en måte som forårsaker en mer ensartet mekanisk påkjenning for malingen. Men flere håndbøker advarer mot oljemaleri på papir og viser til at dette er en lite holdbar kombinasjon på lengre sikt, fordi oljen forårsaker nedbrytning av cellulose, slik at papiret mørkner og blir

sprøtt. Vi har imidlertid bevart mange oljemalte skisser på papir fra 1600-, 1700- og 1800-tallet. Disse er riktignok i svært varierende forfatning, men dårlige tilstander skyldes neppe oljen alene. Siden det kan observeres at uferniserte bilder har klart seg best, er fernissen trolig en enda viktigere nedbrytningsfaktor. Terpentin i ferniss og maling har også bidratt til å bryte ned papiret. Det samme er tilfellet med kopperholdige pigmenter.

Fernissen fjernet

Fernissen fra 1875 ble ansett for å være en viktig nedbrytningsfaktor og et skjemmende element; det ble derfor besluttet å fjerne den. Renseprøver viste at den slørede delen av fernissen måtte fjernes i to etapper: først måtte den «reformeres», dvs. myknes ved hjelp av løsemiddel-damp i et lukket system, og deretter, mens den ennå var myk, kunne den fjernes med et løsemiddel på vanlig måte. Metoden ble imidlertid brukt for å få fjernet all den sekundære fernissen, enten den var sløret eller ikke, siden dette viste seg å være både rasjonelt og virkningsfullt.

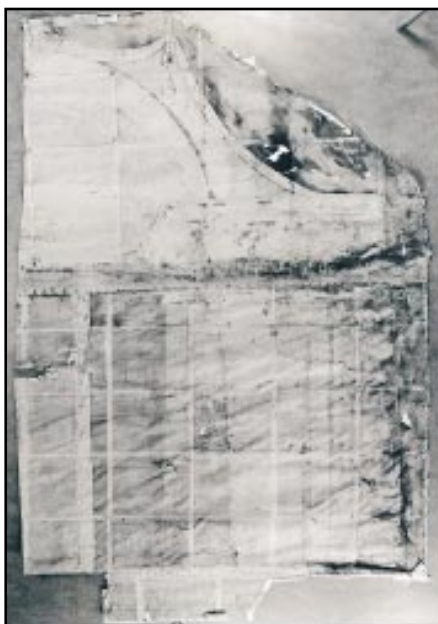
Restene av originalfernissen - med overliggende skittlag - ble også fjernet, hovedsakelig fordi den ble ansett for å

være en nedbrytningsfaktor.

Etter rensingen var bildet betydelig lysere og klarere i koloritten, men resultatet ble ikke ansett for å være helt vellykket. Dette skyldes at ferniseringen i 1875 ble utført direkte på et lag av overflateskitt, som især hadde samlet seg opp på deformasjonene i papiret. Noe av denne skitten ble åpenbart transportert inn i billedlagene når deler av fernissen trakk seg inn i strukturen. Denne «innbakte» skitten lot seg ikke fjerne uten risiko for å skade originalmalingen. Vi gikk så langt som tilrådelig under rensingen; ikke desto mindre fikk især de lyse partiene et ujevnt preg på grunn av den gjenværende skitten.

Maleriets bakside

Baksiden av maleriets vestre halvdel før restaurering. En kan ane billedmotivet på grunn av at olje og/eller ferniss har

påvirket papiret lokalt og gjort det mørkere. Det er også mulig å se at papiret består av fire seksjoner som ble sammenføyd horisontalt.

Foto: BIRGER LINDSTAD, 1993.

BESKÅRET: Opprinnelig fylte bildet hele fondveggen i koret, minus arealet som var dekket av sakristidøren bak alteret og to lukkede familiestoler i hjørnene. Stolene ble fjernet i 1871. Senere er delen av maleriet mellom døren og familiestolene blitt sterkt beskåret.

Stoffet er hentet fra

NIKU Oppdragsmelding 049

Terje Norsted:

«Vevelstad kirke, Vevelstad kommune. Et 1700-talls monumentalt oljemaleri på papir. Konservering og restaurering».